

5. [სიტყვა, თქმული მხედრობის მიმართ მოხირისთან
ბრძოლის წინ]

მე არ ვიცო, ვაუჯაცებო, საჭიროა თუ არა კიდევ რჩევა-დარი-
გებით მომართვა თქვენდაში თქვენ აღსაფრთოვანებლად. ვინაიდან
მე ვფიქრობ, რომ არავითარი მოწოდება აღარ ესაჭიროება იმათ,
ვინც გარემოებათა საჭიროებითაა უკვე აღფრთოვანებული, რასაც
ჩვენთან ამჟამად აქვს ადგილი. საფრთხე არსებობს ხომ ცოლების-
თვის, შვილებისთვის, სამშობლო ქვეყნისთვის და, ერთი სიტყ-
ვით, ყველაფრისთვის, რის გამოც სპარსელებმა ჩვენზე იერიში
მოიტანეს. არავინ არ დაუთმობს იმათ, ვინც რასმე ართმევს მას
ძალით მისი ქონებიდან, ვინაიდან ბუნება აიძულებს მას იბრძო-
ლოს თავისი საკუთრებისთვის. თქვენ კარგად იცით, რომ წინ აღა-
რაფერი უდგება სპარსელების ანგარებას, როდესაც მათ ეს შეუძ-
ლიათ; თუ ისინი ამ ომში გაიმარჯვებენ, არც თუ მხოლოდ და-
გვიმორჩილებენ ან ხარკს დაგვადებენ ან სხვა რამესაც დაისაკუთ-
რებენ—ნუ დავივიწყებთ იმასაც, რაც ამას წინათ ხოსრომ¹ ჩაიდინა
ჩვენ მიმართ—მაგრამ დე სიტყვის ფარგლებში ნუ დაგვირჩება
სპარსთა საქმეები, დე ნუ აღიგვება სახელი ლაზთა². ძნელი არ არის,
ვაუჯაცებო, მიდთა³ წინააღმდეგ ბრძოლა ჩვენთვის, რომელთაც
ხშირად გაგვიმარჯვინა მათზე ხელჩართულ ბრძოლაში. მიჩვეული-
სათვის არ არსებობს არავითარი სიძნელე, ვინაიდან საქმის სიღუბ-
სადაც წინდაწინვე ქრება მეცადინეობისა და გამოცდილების წყა-
ლობით. ასე რომ შესაფერისი იქნება გძულდესთ მტრები, როგორც
ბრძოლაში დამარცხებულნი და არა თქვენსავით აღფრთოვანებულნი.
ერთხელ დამორჩილებული სიამაყე, ჩვეულებრივ, ველარ აღორძინ-
დება. მაშ, იქონიეთ ეს მხედველობაში და შეებრძოლეთ მოწინა-
აღმდეგეს აღესილნი კეთილი იმედებით.

ქართული მჭევრმეტყველება. ქვეყნი და მასდები.
შეჯიხა და მოამზადა ნ. კანდელაკმა, თბილისი,
„ხედონემა“, 1958

5. აიეტი

აიეტი VI საუკუნის წარჩინებული კოლხი ორატორია. ის სა-
ხელმწიფო კართან დაახლოებული პოლიტიკური მოღვაწეა, რომე-
ლიც მტკივნეულად განიცდის სამშობლოს მიძიმე მდგომარეობას,
რაც კოლხეთის ხვედრი აღმოჩნდა გუბაზ მეფის მოკვლის (554 წ.)
შემდეგ. თავისი პოლიტიკური რწმენით აიეტი სპარსეთთან დაახ-
ლოების მომხრე იყო და იმ პაექრობაში, რომელიც პოლიტიკური
ორიენტაციის საკითხზე გაიმართა კოლხიდაში, მას რომაელების
საწინააღმდეგო პოზიცია ეჭირა.

კავკასიის ერთ ხეობაში, სადაც¹ ქვეყნის მმართველებმა ჩუმად
შეპყარეს დიდძალი ხალხი, რათა თავი დაეღწიათ შექმნილი მდგო-
მარეობისაგან, აიეტს უთქვამს მჭევრი სიტყვა. აიეტის სიტყვა გა-
მოირჩეოდა სხვების ნათქვამისაგან, რადგან „ის მშვენიერად ლაპა-
რაკობდა“, როგორც გადმოგვცემს პირველწყარო, სადაც აღნიშ-
ნულია, აგრეთვე, ორატორის „ბუნებრივი მოქნილობაც“, რაც „მის
აზრებს შველოდა“.

აიეტის სიტყვას დიდი აღფრთოვანება გამოუწვევია: ხალხს სი-
ხარულის ყვირილი მოუერთავს და გადაუწყვეტია იმ დღესვე სპარ-
სელების მხარეზე გადასვლა. ასეთი შედეგი მოჰყვა აიეტის ნათქვამს,
რამაც „დიდ განცვიფრებაში მოიყვანა... ააღელვა და შეაშფოთა“
მსმენელნი. ასე გადმოგვცემს პირველწყარო.

ყველაფერი ეს მოთხრობილია VI საუკუნის ბიზანტიელი პოე-
ტისა და ისტორიკოსის ავათია სქოლასტიკოსის საისტორიო თხზუ-
ლებაში, რომელიც შედგება 5 წიგნისაგან, რომელთაგან მესამე, მე-
ოთხე და მესამე ეხება აღმოსავლეთის (უმთავრესად ლაზეთის)
ფრონტის ამბებს. იქვეა მოთავსებული თვით სიტყვაც.

VI საუკუნის შგორე ნახევრის დასაწყისისათვის ავათიას ნა-
შრომი ჩვენი ისტორიის ძირითადი წყაროა¹.

¹ გეორგიკა, ტ. III, გვ. 23—24.

6. [სიტყვა, თქმული სახალხო კრებაზე კოლხიდის
პოლიტიკური მდგომარეობის გამო]

რომაელები¹ რომ სიტყვებითა და გვეგებით გვეპყრობოდნენ უსამართლოდ, ჩვენც კარგს ვიზამდით, რომ მუდამ ამგვარივე საშუალებებით დაგვეცვა თავი; მაგრამ ეხლა ნუთუ მისაღებია, რომ, იმ დროს როდესაც ისინი ყველაფერში საშინლად გვექცევდნენ, სა-
მაგიეროს გადახდის შემთხვევას ვკარგავთ იმაზე, რომ ვყოყმანობთ და ვთათბირობთ? ხომ არავის შეუძლია იმის მტკიცება, თითქოს მტერი ბოროტ ქცევაში ჯერ არ იყოს შემჩნეული, და თითქოს მიოლოდ ექვები არსებობდეს. რომ ის ამგვარ აზრებსა და ზრახვებს ატარებს; არც საბუთების მოგონებაა საჭირო მისი, ვითომც დაფარული, ვერაგობის დასამტკიცებლად: საკმარისია გაიხსენოთ სახელოვანი გუბაზი², რომელიც ასე საცოდავად იქმნა მოსპობილი, თითქოს ის ჩვეულებრივი ადამიანი ყოფილიყოს. გაქრა კოლხთა³ ძველი ღირსება და ამიერიდან ვეღარ ველირსებით იმას, რომ სხვებს ვმბრძანებლობდეთ: ისიც უნდა ვიკმაროთ, თუ მივალწევთ იმას, რომ ძალიან არ დაგვჩაგრონ იმათ, ვინც წინათ ჩვენი ქვეშევრდომი იყო. ნუთუ უკიდურეს უფუნურებას არ წარმოადგენს ის, რომ იმათ შესახებ, ვინც ეს ჩაიდინა, ჩვენ ვზივართ და ვმსჯელობთ, მტრებად ჩავთვალთ ისინი თუ მეგობრებად? უნდა ვიცოდეთ, რომ მათი თავხედობა ამაზე არ შეჩერდება: თუ ჩვენ ამ ბოროტმოქმედებას უყურადღებოდ დავტოვებთ, ისინი არ მოგვეშვებიან და, გულხელდაკრეფილნი რომ ვისხდებით, უფრო შეუპოვრად აგვხდიან ნამუსს. იმათ, ვინც ემორჩილება, ისინი, რა თქმა უნდა, უფრო თავხედურად ეპყრობიან და, ჩვეულებრივ, ქედმაღლურად უყურებენ მოსამსახურეებს. მეფეც⁴ გაიძვერა ჰყავთ, რომელსაც ყოველთვის უხარია ცხოვრების პირობების არეულობა: და ეს ბოროტმოქმედება რომ ასე ერთბაშად იქმნა სისრულეში მოყვანილი, ცხადია, იმეს წყალობით, რომ მეფე მხურვალედ მოუწოდებდა ამას, ხოლო სხვებმა ეს გულმოდგინედ შეასრულეს. მართო ის კი არ არის, რომ მათ გაგვანადგურეს თუმცა ჩვენ არც უსამართლობა ჩავვიდენია და არც რაიმე მტრობა ყოფილა ჩვენს შორის, არამედ, რა ჩვეულებაც წინათ ჰქონდათ, იმასვე მისდევენ, თითქოს ერთბაშად შეეპყრას ისინი სიმხეცეს, სიგიჟეს, სიძულვილს და ყველა სხვა ამგვარ მოვლენას. სპარსელები კი ასეთი ხასიათისანი არ არიან; ისინი შორს ურჩიან ამისგან. თუ ვინმე გაიხადეს თავში მეგობრად, ისინი ცდილობენ უთუოდ დაიცვან სიყვარული; ხოლო მტრის მიმართ რისხვას განაგრძობენ მანამ, სანამ ის მტრად რჩება. მე ვი-

ნატრიდი კოლხეთის⁵ სახელმწიფოს ჰქონოდეს მისი ძველი ძლიერება, რომ მას არ დასჭირებოდეს უცხო და გარეშე დახმარება და რომ ყოველგვარ საქმიანობაში, როგორც ომიანობის ისე მშვიდობიანობის დროს, მხოლოდ საკუთარ თავს ეყრდნობოდეს. მაგრამ, როდესაც ჩვენ ჟამთა ტრიალის, ან ბედის უკუღმართობის, ან ორივეს წყალობით ისეთს უძღურებაში ჩავეარდით, რომ სხვათა ხელქვეითნი გავხდით, მე ვფიქრობ, უმჯობესია იმათ ხელში ვიყოთ, ვინც უფრო კეთილის მსურველია, ვინც ურყევად იცავს კეთილგანწყობილებას თავისიანებისა და მოკავშირეთა მიმართ. ამრიგად, ჩვენ გავიძარჯვებთ ჩვენს ნამდვილ მტერზე, თუ არავითარ შემთხვევაში არ დავტოვებთ დაუსჯელად იმ ჩადენილ ბოროტმოქმედებას და მივიღებთ საჭირო ზომებს, რომ უზრუნველი გავხადოთ ჩვენი მომავალი ცხოვრება. ზედმეტი და უშედეგო იქნება ის გაიძვერობა და წვლილობა, რომელთაც ისინი მზაკვრული პირფერობითა და ხელოვნური მოპყრობით იყენებენ იმათ მიმართ, ვინც მათ დაენდო, და რომელთა საშუალებით ისინი უსამართლო საქციელს სჩადიან; და ისინი ვეღარ გამოიყენებენ იმათ ჩვენ წინააღმდეგ, თუ მტერთან საერთო აღარაფერი გვექნება და აშკარად გამოვეთიშებით მას. თუ ისინი სცდიან ჩვენთან შეომებას, მათ მოუხდებათ ბრძოლა ერთსა და იმავე დროს ლაზებთან და სპარსელებთან, ისიც მტრის მიწა-წყალზე, ესე იგი აქ, და ცხადია, მათ შემოტევას ვერ გაუძლებენ. აი, ესლახან არ იყო, რომ მიდიელთა მცირეოდენ ჯარს შეებნენ⁶ მთელი თავისი ჯარით და მაშინვე სასირცხოდ გაიქცნენ ისე, რომ დღემდისაც კი არ მოუთქვამთ სული იმ რბენისაგან? ისინი, ასე ვთქვათ, ყველაფერში დამარცხდნენ; მხოლოდ სისწრაფით აჯობეს დამდევნებლებს.

ამის ცხად და აშკარა მიზეზად შეგვეძლო ჩავგეთვალა მათი სილაჩრე და ის, რომ შეუფერებელ გვეგებს ადგენენ. ეს ცუდი თვისებები ხომ ახასიათებს მათ, როგორც ჰემმარიტად მათი კუთვნილი და თითქოს თანდაყოლილი. გარდა ამისა ამ, ბუნებით თანდაყოლილ, ცუდ თვისებებს ემატება თავისი ნებით ჩადენილი ბოროტმოქმედება და უსამართლოდ სისხლის დაღვრის გამო უზენაეს მფარველობას მოკლებულებს უორკეცდებათ უბედურება. გამარჯვებას იარაღი კი არ განამტკიცებს ხოლმე, არამედ სათნოიანობა; მაგრამ არა მგონია ბოროტმოქმედი და სისხლში გასვრილი ადამიანები ოდესმე ეზიარონ ამ კეთილ საწყისს. ამრიგად, თუ ჩვენ გონიერად ვიმსჯელებთ, არ უნდა მივემხროთ იმათ, რომელთაც კარგად აზროვნების უნარი არ გააჩნიათ და რომელთაც ურისხდება ის, ვინც ყველაფრის განმგებელია. მაშასადამე, რომ სპარსელების

მხარეზე გადასვლა ჩვენთვის ადვილი და სასარგებლოა და რომ ეს უზენაესსაც ესიამოვნება, ეს მტკიცდება საქმით და არა სიტყვით. ეს არ იქნება ჩვენი მხრით არც უსამართლო საქციელი, არც იმის მაჩვენებელი, თითქოს ჩვენ ვერაფერი გამოვლევით. წინადაც ბევრჯერ მოუყენებიათ შეურაცხყოფა რომაელებს, მაგრამ ჩვენ საჭიროდ გთვლიდით ძველ მდგომარეობაში დარჩენას: შეუფერებლად მიგვაჩნდა იოლი გადადგომა იმ სხვადასხვა მიზეზთა გამო რომელნიც, თუმცა საშინელნი იყვნენ, მაგრამ მაინც მოსათმენნი და არც თუ ძალიან აუტანელნი. მაგრამ, ჩემის აზრით, არ შეეფერება გონიერადამიანებს, რომ ჩვენ სრულის მოდრეკით ავიტანოთ უდიდესი ვნებანი და აუნაზღაურებელი ზარალი, რომელთაც ჩვენ გვაყენებენ, და არაფრით არ შევებრძოლოთ ამ უწმინდურ და შეუფერებელ საქმეებს: ეს უფრო შეეფერება მხალ და ლაჩარ ადამიანებს, რომლებიც თავისი უქნარობით სახელმწიფო საქმეებისადმი დაუდევრობას ამტკიცებენ. რაც შეეხება ამ უკანასკნელ მკვლევობას, არა მგონია სხვაგან სადმე მომხდარიყოს მაგაზე უფრო დიდი უბედურება, ან რომ მომხდარიყო, ასე იოლად ჩაველო. ამიტომ არც ჩვენ უნდა დავტოვოთ უყურადღებოდ ეს საქმე: სასირცხო იქნება, თუ ჩვენ მეფეს დავიფიწყებთ და მის მკვლელებს პირფელობას დავუწყებთ. ის რომ ეხლა აქ იყოს, საყვედურით აგვაგსებდა და დავგძრახავდა ჩვენი დაუდევრობის გამო, რომ ეს ბოროტმოქმედნი, იმის მაგიერ რომ დიდი ხნის წინათ ყოფილიყვნენ გაძევებულნი, ჯერ კიდევ დაიარებიან ამ მიწა-წყალზე. მაგრამ ვინაიდან ამიერიდან ის ველარ გამოჩნდება ჩვენ შორის და ვერც სიტყვით მოგვმართავს, თქვენ თვითონ წარმოიდგინეთ ეს კაცი: დე ის წარმოუდგეს თქვენს გონებას, თითქოს ის ამ კრებაზე იყოს და მიგითითებდეს თქვენ თავის კრილობაზე, მკერდზე და კისერზე, და თვისტომთ თხოვდეს ეხლა მაინც გადაუხადონ მტერს სამაგიერო. მერმე, რომელი თქვენგანი დაუჭერს მხარს იმათ, რომელნიც ყოყმანობენ და კიდევ მსჯელობენ იმის შესახებ, სამართლიანია თუ არა კოლხების მხრით გუბაზის გლოვა? თუ ჩვენ შეუფერებლად მივიჩნევთ რომაელებისაგან გადადგომას და შევშინდებით, სიფრთხილე გვმართებს, რომ ამ ბოროტმოქმედების მონაწილეებად არ ჩავგვთვალონ, ვინაიდან დაუდევრობას ვიჩენთ და მიცვალებულის სისხლის აღებას ვაყოვნებთ; რომ მხოლოდ სიცოცხლეში ვეპყრობოდით მას სიყვარულით და სიკვდილის შემდეგ აღარცაჲ ვვახსოვს, ამით უფრო მტკიცდება ჩვენი ორგულობა. თუ საქმეები კარგად მიდის, დიდი უგუნურება იქნება ძველ, ნაცად წესებს ვუღალატოთ; ხოლო როდესაც პირიქითაა, ვფიქრობ, უაზრობა იქ-

ნება, თუ ჩვენ, რაც შეიძლება მალე, არ შევეგუებით ახლად შექმნილ მდგომარეობას. სიმტკიცე გონიერების თვალსაზრისით უნდა გავსინჯოთ: არსებული მდგომარეობის მოთმენა ყოველთვის კი არ არის საქმები, არამედ მხოლოდ მაშინ, როდესაც მას გონიერი მოსაზრებები ახლავს თან. მაგრამ როდესაც ისე ხდებო, რომ უგუნურებელი იმას, რაც უნდა ახსოვდეთ, ხოლო აკეთებენ იმას, რაც შეუფერებელია, მაშინ უფრო გასაკიცხავია ის, ვინც ძველ ვითარებას მისდევს, ვიდრე ის, ვინც ახალს ემხრობა. და, აი, ამას რომ შეიტყობენ ჩვენგან სპარსელები და გაიგებენ, ჯეროვანი სიყვარულით მოგვეპყრობიან და ჩვენთვის იბრძოლებენ, ვინაიდან ისინი კაცთმოყვარენი და გულქეთილნი არიან, და მეზობელთა ზრახვებსაც კარგად მიუხვდებიან ხოლმე; გარდა ამისა ჩვენი ნებაყოფლობითი მიმხრობით ისინი მოკავშირედ იძენენ უალრესად გაყოფლობითი მიმხრობით ისინი მოკავშირედ იძენენ უალრესად გაყოფლობას ურჩენიათ. მაშ, სხვა ფიქრი რაღა საჭიროა, სასწრაფოდ შეუდევით საქმეს და გამოამყლანეთ თქვენი გულის ნადები: რომ გავაკეთებთ იმას, რაც სწორი და სამართლიანია და რაც სარგებლობას მოგვიტანს, — ამით ჩვენ უდიდეს სახელს მოვიხვეჭთ.

6. ფარტაზი

ფარტაზი (ფარტაძე) VI საუკუნის გავლენიანი კოლხი ორატორია. ის გამოირჩეოდა თავისი გონიერებითა და უბრალოებით. ფარტაზი პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდა თანამედროვეთა შორის. ამით უნდა აიხსნებოდეს ის ყურადღება, რომელთაც მოუსმინეს მას კოლხთა კრებაზე აიეტის წარმატების შემდეგ, თავისი პოლიტიკური რწმენით ფარტაზი რომაელების მომხრე იყო და სპარსეთთან დაკავშირების ცდა მძიმე პოლიტიკურ შეცდომად მიაჩნდა.

კოლხების ცნობილ სახალხო კრებაზე ფარტაზმა წარმოთქვა აიეტის საწინააღმდეგო სიტყვა. მისი სიტყვის მოსმენის შემდეგ კოლხებმა აზრი გამოიცვალეს და „სხვანაირად დაიწყეს მღერა“, როგორც ამბობს პირველწყარო. „ფარტაზის აზრმა გაიმარჯვა“, ნათქვამია იქვე. როგორც ჩანს ფარტაზმა შეძლო აიეტის მიერ შექმნილი განწყობილების შენელება და მსმენელთა გადაყვანა თავის მხარეზე. ეჭვი არ არის ამ შედეგს ორატორმა მიაღწია თავისი სიტყვის შინაარსითა და წარმოთქმის ხელოვნებით. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ეს გარემოება პირველწყაროში ხაზგასმული არ არის. რაც შეეხება საისტორიო პირველწყაროს, ის ამ შემთხვევაშიც იგივეა, რაც აიეტის ბიოგრაფიული ცნობების დასასრულს აღინიშნა.

7. [სიტყვა, თქმული სახალხო კრებაზე კოლხიდის პოლიტიკური მდგომარეობის გამო]

ჩვეულებრივი ამბავი დაგემართათ, კოლხებო¹, რომ მეტად მოხერხებულად და წარმატებულად თქმულმა სიტყვებმა გონება შეგიწყვიტეს. უძლიერეელი რაღაც არის მჭევრმეტყველება და ის თითქმის ყველას ამარცხებს, განსაკუთრებით კი იმათ, ვისაც წინათ მისი ძალა არ გამოუცდია; მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას,

რომ მას ვერ დაუბირისპირებთ გონიერ მოსაზრებას, რომელიც საქმის ნამდვილ ვითარებას ემყარება. ნათქვამი იმიტომ კი არ უნდა მოიწონოთ თქვენ, რომ ის თავისი მოულოდნელობითა და უჩვეულობით მიგაჩნიათ დამარწმუნებლად, არამედ მხოლოდ მაშინ, თუ ის მიზანშეწონილია და სასარგებლო. კარგად უნდა შეიგნოთ, რომ, რაგინდ სასამოვნო არ იყოს ნათქვამი, უნდა ამოიჩიოთ იქიდან ის, რაც უმჯობესია: იმის აშკარა საბუთად, რომ თქვენ მოსტყუდით, ის გამოდგება, რომ თქვენ ასე ადვილად დაარწმუნებინეთ თავი აიეტს. ვინც ყალბ რჩევა-დარიგებას იძლევა, მას ესაჭიროება სიტყვების მეტი მოკაზმულობა და სიჭრელი: რაც უფრო მეტ წარმატებულ სიტყვებს იხმარს ის, მით უფრო სწრაფად მიიზიდავს გულუბრყვილო მსმენელს. ასე დაგემართათ თქვენც: არეტი რომ მაცდურსა და შემპარავ სიტყვებს მოგახსენებდათ, ვერც კი შეამჩნიეთ, როგორ მოსტყუდით. სხვა თუ არაფერი, ის კი მიინც ნათლად უნდა შეგემჩნიათ, რომ მან იმათივე წამოყენა სულ სხვა საკითხი, სრულიად განსხვავებული იმ საკითხთაგან, რომელთა გამო ჩვენ აქ მოვსულვართ. მისი სიტყვებით ისე გამოდის, თითქოს თქვენ ყველანი ამტკიცებდეთ, რომ მომხდარი ამბავი არ იყო საშინელება, რომ ამ საზიზღარ მკვლელობას არ ჰკიცხავდეთ და მხოლოდ იმის შესახებ მსჯელობდეთ დამნაშავენი არიან თუ არა გუბაზის მკვლელები; თვითონ კი მკვლელების დანაშაულს არ ეხება და უამრავ სიტყვას ხარჯავს იმაზე, რაც ცნობილია. მე კი ვამბობ, რომ წყეული და შეჩვენებული არიან ისინი და რომ მე უდიდესი სიამოვნებით ვუყურებდი მათ საშინელ სასჯელს, ვუყურებდი არა მარტო იმათ დაღუბვას, რომელთაც განგმირეს გუბაზი და საკუთარი ხელებით ჩაიდინეს ეს მკვლელობა, არამედ ყველა იმათსაც, რომელთაც შეეძლოთ შეეფერხებინათ ეს მკვლელობა და არ შეაფერხეს, და აგრეთვე იმათსაც, რომელთაც ეს მკვლელობა გაეხარდათ და არც თუ ისე აღშფოთდნენ. თუმცა მე ამას ვფიქრობ, მაგრამ სპარსელების მხარეზე გადასვლა მაინც არ იქნება სასარგებლო: არავინ არ მიიჩნევს საჭიროდ მივიღოთ და გაეიზიაროთ ის აზრი, თითქოს თუ იმათ (რომაელებმა) ჩაიდინეს უკანონობა, აუცილებელი იყოს ჩვენც გამოვეთხოვოთ, მშობლიურ წესებს და იმ ვერაგებს კი არ გამოვეუცხადოთ ჩვენი გულისწყრომა, არამედ თვითონ მოვიპოვოთ ამგვარივე სახელი. ესლა აღარ არის საჭირო იმაზე ფიქრი, რაც მოხდა და დასრულდა, და უკვე აღარ შეიძლება დაბრუნებულ იქნას (თითქოს არ მომხდარიყოს); ნუ აყუყუბით, მსჯელობის დროს, მოწოლილ ბოლმას და გულის-ტკივილს, რომ არ დაეკარგოთ მოსაზრების უნარი და არ დავაბუნდოვანოთ

ჩვენი მსჯავრი: შევინარჩუნოთ უნარი უკეთესის არჩევისა. გამოვიჩინოთ ჩვენი მწუხარება, რამდენადაც ეს საჭიროა იმის დასამტკიცებლად, რომ დაუდევრობას არ ვიჩენთ, და მოვისაზროთ მომავლისათვის, თუ როგორ მოვაგვაროთ საქმეები უფრო უკეთეს უგუნური ადამიანები სულ მუდამ დასტირიან განვლილ უბედურებას, ხოლო გონიერნი შეიცნობენ ხოლმე ბედის უკუღმართტრიას და მათ არ ამოფოთებს ცვლილებები, და, როდესაც წინანდელ მდგომარეობას ჰკარგავენ, არ ისპობენ მომავლის იმედებს.

მაგრამ ეს მრჩეველი (აიეტი), რომელიც დიდი ხანია მიდივლების² მომხრეობას იჩენს და მოწადინებულია ჩვენც გადავიყვანოს მათ მხარეზე, ცდილობს შეგვაშინოს—თითქოს ბავშვები ვიყუეთ— და გვიმტკიცებს რომაელები არ იკმარებენ იმას, რაც ვაბედეს, კიდევ მეტი უბედურება მოგველისო. ამბობს იმასაც, რომ მათ დიდი გაიძვირა მეფე³ ჰყავთ, რომელიც თვითონ არის ამ მკვლელობის სულის ჩამდგმელი; დიდი ხანია ეს მკვლელობა მომზადებული და მოფიქრებული იყო. ამას ამბობს ის და აქებს და აღიდებს სპარსელებს; ის ფიქრობს, რომ ამ გზით დაგვარწმუნებს ჩვენ და ჩვენც ეხლავე საკუთარი ფეხით ვეახლებით აშკარა მტრებს და ხვეწნას დაფუწყებთ. ამ მიზნისათვის ხმარობს ის ყოველგვარ საშუალებას; იმთავითვე იღწვის და ცდილობს იმისათვის, რომ განახორციელოს ის, რაც მას განზრახული აქვს; მოუფიქრებლად გვიდგენს გეგმებს, არღვევს და ანგრევს კრების წესრიგს და ამ კრებას მიზანს უკარგავს. კრება ხომ, ჩვეულებრივ, წინასწარ იხილავს მუდამ და მსჯელობს, რომ კარგად გასინჯოს ის, რაც არ არის ნათელი; ხოლო, როგორც კი მიაგნებს იმას, რისი გაკეთებაც არის საჭირო, მაშინ გემართებს გამოვიჩინოთ სურვილი და შევასრულოთ დადგენილება. ამან კი ბოლო თავში გადაიტანა და, ვიდრე ჩვენ საბოლოოდ რასმე გადავწყვეტდეთ, ის უკვე შეუდგა შესრულებას. რაღა აზრი აქვს კრებას, თუ ჯერ დადგენილება იქნება და მერე კრება? თქვენ კი, კოლხებო, არასდროს არ უნდა დაუკავშიროთ თქვენი აზრები გარეშე მოსაზრებებს, უნდა უყუროთ ერთს რომელსამე წინდასახულ მიზანს და ისე წარმართოთ თქვენი მსჯელობა. განა შესაძლებელია ვითარების შეტრიალება ძალით და მისი ისე მოქცევა, როგორც გვისიმოვნება? თქვენ, პირიქით, სხვა წესს უნდა მისდიოთ: წმინდა და დამოუკიდებელი მსჯელობა იხმაროთ ისე, რომ ზედმიწევნით გაარჩიოთ საქმე და დაადგეთ იმ გზას, რომელიც სასარგებლო იქნება. თუ ჩვენ ასე ვიმსჯელებთ, მაშინვე ცხადი გახდება, რომ არც რომაულ რაზმებს, არც სტრატეგოსებს, საერთოდ აღე-

ბულს, მით უმეტეს არც მათ მეფეს არ მოუწყვიათ შეთქმულება გუბაზის წინააღმდეგ. ხომ თვით მათ შორისვეა გავრცელებული ხმები და ერთხმად აღიარებული, რომ რუსტიკე⁴ და მარტინე⁵, რომელთაც შურდათ მისი წარმატება, აპყვენენ თავიანთ ბოროტ ზრახვებს და დანარჩენი სარდლები არა თუ მათ არ ეხმარებოდნენ, არამედ აშკარადაც სწუხდნენ. უმართებულო იქნებოდა, ჩემის აზრით, და ამასთანავე ერთად მიზანშეუწონელიც ერთი ან ორი კაცის და-ნაშაულის გამო შევსწყრომოდით საზოგადოებრივ კანონებს, რომელთა დაცვა ავვილია ჩვენს თავზე, და ასე იოლად შეგვეცვლა მთელი სახელმწიფო წყობილება და ცხოვრება, რომელსაც მშვენიერად შეგვეუეთ, იმათ მიმართ კი, რომლებიც ამ ქვეყანას სღარაჯობენ და მრავალნაირ ხიფათში ვარდებიან იმის გულისთვის, რომ ჩვენ უღარდელი ცხოვრება მოგვანიჭონ, გამცემლები გამოვსულიყავით; ყველაზე უფრო უწმინდური საქმე ის იქნება, რომ ასეთი საქციელით ჩვენ შევბღალავთ მართლმორწმუნეობას და წმინდა საიდუმლოთა უმწიკვლოობას. აბა, სხვა რას დაემსგავსება ჩვენი საქციელი, თუ მივემხრობით უზენაესი არსების სასტიკ მტრებს? თუ ისინი აგვიკრძალავენ ჩვენი საღმრთო წესების შესრულებას და თავიანთ წესებზე გადავიყვანენ, ამაზე უფრო სამძიმო რა უნდა განვიცადოთ ჩვენ, რომლებიც ცოცხლები ვიქნებით და უნდა განვიცადოთ ჩვენ, რომლებიც ცოცხლები ვიქნებით და ამავე დროს მკვდრებიც? რას მოვიგებთ იმით, რომ, ვთქვათ, მთელი სპარსეთი შევიერთოთ და სულელები კი წავიწყმიდოთ? რომ კიდევაც ნება დაგვართონ და ჩვენ ნებაზე მიგვიშვან, სულ ერთია—მაინც არ ექნებათ ჩვენ მიმართ კეთილი განწყობილება და ნდობა: მათი მოპყრობა ჩვენდამი ვერაგული და არასაიმედო იქნება და მარტო-ოდენ სარგებლიანობის თვალსაზრისით გამოანგარიშებული. ადამიანები ვერ იწყნარებენ ხოლმე აზრთა სხვადასხვაობას და მაშინაც კი, როდესაც ვაჭირვება ან რაიმე, მოპირდაპირის მიერ ჩადენილი, კეთილი საქმე აიძულებს მათ კავშირში ყოფნას, მათ შორის ნდობა არასდროს არ არის მტკიცე; ეს შეიძლება იყოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც მათ შორის აზრთა ერთიანობაა. თუ ვინიც მათაა ეს ერთიანობა არ არსებობს, მათი დაახლოება და შეგობრობა ცარიელი სიტყვაა: საქმით ისინი ერთმანეთისათვის უცხონი რჩებიან. ჰო და, აბა, რის გულისათვის უნდა გადავიდეთ, კოლხებო, სპარსელების მხარეზე, თუ კი ისინი მაინც ჩვენ მტრებად დარჩებიან და ასეთ ვითარებაში მხოლოდ ის-ღა გვექნება, რომ ისინი უფრო ადვილად მოგვაყენებენ ვნებას, ვინაიდან ფარული მტრისაგან უფრო ძნელია თავის დაცვა, ვიდრე აშკარასაგან? მაგრამ ვთქვათ, თუ გნებავთ, რომ ეს საქციელი არც უსამართლო

იქნება და არც არასაკადრისი, და ღაფუშვათ, რომ სპარსელები თავისი ხასიათით მტკიცენი და სანდონი არიან და ჩვენთან დადებული პირობებს ყოველთვის შეასრულებენ. ესეც რომ მივიღოთ და, მაშასადამე, აღარავითარი დაბრკოლება აღარ გველობებოდეს, მაინც ჩვენი ძალები საკმარისი არ იქნება იმისათვის, რომ ჩვენი განზრახვა სისრულეში მოვიყვანოთ და სპარსელების მხარეზე გადავიდეთ. როგორ შევძლებთ ჩვენ სხვის მხარეზე გადასვლას, როდესაც თავზე გვადგანან რომაელები, რომელთაც ამდენი ვაჟაკი ჰყავთ დარაზმული საუკეთესო სტრატეგოსების ხელმძღვანელობით? როგორღა შევძლებთ საშინელი სასჯელის თავიდან აცილვას, როდესაც ისინი, რომლებმაც უნდა აღმოგვიჩინონ დანმარება, ჯერ კიდევ შორს, იბერიაში, აყოვნებენ და ზღაზნვით მოიწვევენ წინ. ხოლო ისინი კი, რომელთაგანაც სასჯელს უნდა ველოდეთ, მთელ ამ ქვეყანას ფლობენ და ჩვენს ქალაქებში ცხოვრობენ?

მართალია, ეს სახელოვანი კაცი გვიმტკიცებს, რომაელები ჩვენს იერიშს ვერ გაუძლებენო, და საბუთად მოჰყავს ამას წინათ მომხდარი შემთხვევა, მაგრამ ვინ არ იცის, რომ ბრძოლის შედეგები უთუოდ განსაზღვრულ პირობებს არ ექვემდებარება და რომ, ვინც ეხლა შემთხვევით დამარცხება განიცადა, მუდამ იმნაირივე უბედურების ლუკმა არ იქნება? პირიქით, ხშირად გამარჯვება ბევრჯერ უკუღმართობას გამოასწორებს ხოლმე და დამარცხებულებს ხვდება წილად. ამიტომ ჩვენ იმ იმედით, რომ რომაელები ამიერიდანაც ყოველთვის დამარცხებულნი აღმოჩნდებიან ბრძოლებშიო, არ გვმართებს ზომიერ მეტად ვიყოთ დამშვიდებულნი. რომ ისინი დამარცხდნენ მხოლოდ იმის გამო, რომ კარგად არ მოიფიქრეს ის, რაც საჭირო იყო, ჩვენ ეს უნდა გამოგვადგეს კარგ მაგალითად და წინასწარი ზომები მივიღოთ, რათა მოუფიქრებლობის გამო ხიფათი არ შეგვემთხვეს; და, რასაკვირველია, აქიდან ჩვენ ის დასკვნა არ უნდა გამოვიტანოთ, რომ ადვილად ვაჯობებთ მათ. ხომ საფიქრებელია, რომ, რახან წინათ შეცდომები დაუშვეს. გამოკდილებით ისწავლიდნენ, თუ რას უნდა ერიდონ, და ამიერიდან იზრუნავენ, რომ შეცდომა გამოასწორონ. ხოლო თუ მათ ღვთაება უწყობდა ამ საზიზლარი მკვლელობის ჩადენისათვის და ამით აიხსნება მათი უბედურება, რაღა საჭიროა ჩვენც არ მივეშველოთ ღვთაების, თითქოს მსჯავრის დასადებად მას თავისი ძალა არ ჰყოფნიდეს და ჩვენს დახმარებას საჭიროებდეს? რა საქციელის ჩადენის შესაძლებლობა-ღა დარჩება სხვებს, თუ ჩვენ გადადგომით ვუპასუხებთ რომაელთა მწყალობას, რომელიც გვიცავს ჩვენ

როგორც საჭიროა, და რომლის მეოხებით ჩვენ მშვიდად ვცხოვრობთ? ამიტომ, ნურავინ ნუ ცდილობს წარმოგვიდგინოს აქ მიცვალებული გუბაზი, სრულიად არა ვაჟაკურად მოტირალი, რომელიც თითქოს თავის კრილობას უჩვენებს თვისტომით და ევედრება მათ, შეიბრალონ იგი. იქნებ ეს შეეფერებოდეს საცოდავ და სუსტ არსებათ, მაგრამ ეს არ შეეფერება მეფეს, ისიც ლაზთა მეფეს, მით უმეტეს გუბაზს. ის რომ აქ იყოს, უმკველია ის, როგორც ღვთისნიერი და გონიერი ადამიანი, გაგვიცხვადა ჩვენ ამგვარი ზრახვებისათვის; მოგვიწოდებდა არ მივცემოდით სასოწარკვეთილებასა და გულაჩუყებას, და მონების მსგავსად კი არ გავქცეულიყავით, არამედ აღვჭურვილიყავით კოლხის თავისუფალი შეგნებით, ვაჟაკურად აგვეტანა უბედურება და არაფერი სასიროცხო და მამაპაპური წესების შემბილწველი არ ჩაგვედინა, არსებულ მდგომარეობაში დავრჩენილიყავით და იმედი გვექონოდა, რომ უზენაესის თვალი არ მოაკლდება ერს. ნუთუ რამენაირად დასაჯერებელია, რომ გუბაზი, რომელსაც ძალადობამ მოუსპო სიცოცხლე, ყველაფერ ამას შესაწყნარებლად თვლის, ხოლო ჩვენ, რომლებიც მას სიყვარულით ვეპყრობით, წინააღმდეგს ვფიქრობთ? მაგრამ მე მეშინია, ვაი თუ მხოლოდ იმის გამოც, რომ ასეთი რამ გავიფიქრეთ და განვიზრახეთ. უდიდესი სასჯელი მოგვეზღოს. თუ ჩვენ შევეუდგებით გადადგომას ისეთი იმედებით, რომლებიც ბუნდოვანია და ჰგულისხმობენ საქმის წარმართვისას სასწორის ან აქეთ ან იქით გადახრას, მაშინ ხომ საშინელება იქნებოდა ასეთ გარდამწყვეტ წუთებში მხოლოდ ბედზე ვყოფილიყავით დამოკიდებულნი; ან და, იქნებ, იმათ, ვინც ეს გზა აირჩია, უფრო გაბედულად შესძლონ ამ სამარცხვინო საქმის შესრულება. ხოლო, თუ ეს ბოროტება წინასწარ უკვე ყოველმხრით ნათელია, ნუთუ ზიზღის ღირსნი არ არიან ისინი, ვინც ეს გაფიქრებინათ? თუ როგორ განეთავისუფლდეთ ამათგან, მე უკვე საკმაოდ ვილაპარაკე. მე იმ აზრისა ვარ, რომ საჭიროა რომაელთა მეფეს ვაცნობოთ მომხდარი ამბავი, რათა იგი სათანადოდ მოეპყრას იმათ, ვისაც ამ მკვლელობაში მთავარი დანაშაული მიუძღვის, და თუ ის ამას იზამს, ამიერიდან მოისპობა ჩვენი უთანხმოება რომაელებთან: კვლავ ერთად ვილაშქრებთ, ძველებურად ერთად გავწევთ ცხოვრების ჰაპანს. თუ კი ის უარყოფს ჩვენს თხოვნას, მაშინ უნდა მოვითათბიროთ, მიზანშეწონილი იქნება თუ არა მეორე გზას დავადგეთ. თუ ასე მოვიქცევით, იმასაც დავამტკიცებთ, რომ ცხონებული გუბაზი არ დაგვივიწყნია, და იმასაც, რომ საქმეებს მოფიქრებით ვაგვარებთ და არა წინდაუხედავად.